

MAKTABLARDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING PSIXOLOGIK MASALALARI

Abirova Shaxnoza Djamaliddinovna

Sirdaryo tumani 4-umumiy o'rta ta'lim maktabining psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etishning psixologik jihatlari, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlash muammolari hamda ularni hal etish yo'llari yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilar, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maxsus ehtiyojli bolalar, psixologik moslashuv, ijtimoiy muhit, teng imkoniyat, integratsiya, qo'llab-quvvatlash, psixologik yordam.

KIRISH

Maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etish bugungi kunda ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar, jumladan, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan o'quvchilarning umumiy ta'lim jarayonida teng huquqli ishtirokini ta'minlashga qaratilgan tizimdir. Bu yondashuv orqali har bir bola o'z imkoniyatlariga mos ravishda bilim olish huquqiga ega bo'ladi.

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda psixologik omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Eng avvalo, o'quvchilarning psixologik moslashuvi muhimdir. Maxsus ehtiyojli bolalar yangi muhitga kirishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Ular o'zini boshqalardan farqli his qilishi, ishonchsizlik yoki tortinchoqlik holatlarini boshdan kechirishi mumkin.

Shu bilan birga, sog'lom o'quvchilarning ham inklyuziv muhitga moslashuvi muhimdir. Ularni bag'rikenglik, hurmat va yordam ko'rsatish ruhida tarbiyalash zarur. Agar sinfda ijobiy psixologik muhit yaratilsa, barcha o'quvchilar bir-birini qo'llab-quvvatlaydi. O'qituvchining roli inklyuziv ta'limda juda katta. U har bir

o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda darsni tashkil etishi kerak. Bu esa pedagogdan sabr-toqat, professional bilim va psixologik yondashuvni talab etadi.

Maktab psixologi inklyuziv ta'lim jarayonining muhim ishtirokchisidir. U o'quvchilarning psixologik holatini o'rganadi, ularga moslashuvda yordam beradi va zarur hollarda individual maslahatlar beradi. Psixolog o'qituvchilar va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlaydi.

Oilaviy muhit ham inklyuziv ta'limning muvaffaqiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Ota-onalar farzandini qo'llab-quvvatlashi, uning imkoniyatlariga ishonishi va uni jamiyatga moslashishiga yordam berishi kerak. Ijobiy oilaviy muhit bolaning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Inklyuziv ta'limda duch kelinadigan psixologik muammolardan biri — bu o'zini past baholashdir. Ba'zi o'quvchilar o'zini boshqalardan kamroq deb hisoblaydi. Bu holatni bartaraf etish uchun ularni rag'batlantirish, kichik yutuqlarini ham e'tirof etish muhimdir. Shuningdek, kommunikativ qiyinchiliklar ham uchrashi mumkin. Bunday vaziyatlarda o'quvchilarni guruhli ishlarga jalb qilish, o'zaro muloqotni rivojlantirish orqali muammoni kamaytirish mumkin.

Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish uchun ijobiy psixologik muhit yaratish zarur. Bu muhitda har bir bola o'zini qadrlangan va qabul qilingan his qilishi kerak. Bu esa ularning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etish nafaqat pedagogik, balki psixologik jihatdan ham murakkab jarayondir. Bu jarayonda o'qituvchi, psixolog va ota-onalarning hamkorligi muhim ahamiyatga ega. To'g'ri yondashuv orqali barcha bolalar uchun qulay va samarali ta'lim muhiti yaratish mumkin.

Inklyuziv ta'lim - umumta'lim jarayonini rivojlantiradi va barcha bolalarga mos bo'lgan ta'limni joriy qiladi. Imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim olishiga oid qo'shimcha moslamalarni tashkil qilib bolalarni ta'lim olishiga qulay sharoit yaratadi. Imkoniyati cheklangan bolalarning maxsus ta'lim tizimida o'qitilishi ularning maktabni tugatgach ijtimoiy jamiyatga moslashib ketishlarini qiyinlashtiradi. Shuningdek, ular o'z oilasidan uzoqda bo'lishga majbur bo'ladilar

bu esa ular fe'latvorlarida turli salbiy illatlarning shakllanishiga turtki bo'ladi. Bu toifa bolalar boqimandalikka o'rganib qoladilar, o'z - o'ziga xizmat qilishlarida qiyinchiliklarga duch keladilar. Bundan tashqari juda ko'plab maxsus ehtiyojli bolalar ayrim sabablarga ko'ra, masalan ota-onalarni maxsus maktabinternatlarga yubormasligi sababli ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Alohida ehtiyojli bolalarning ota-onalarini xohishistaklarini inobatga olgan holda va ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash maqsadida Respublikamizda alohida yordamga muhtoj bolalarning rivojlanish darajasi, imkoniyati, nuqson xususiyatlari va qobiliyatlariga ko'ra maxsus yoki umumta'lim tizimida ta'lim olishini amalga oshirish maqsadida inklyuziv ta'lim siyosati amalga oshirilmoqda.

Inklyuziv ta'lim tizimida quyidagi maqsad va vazifalarning hal etilishi talab etiladi:

- ta'lim muassasasida imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarning ta'lim olishlari uchun zaruriy psixologik - pedagogik, korreksion sharoitlarni yaratish, ularning imkoniyatiga yo'naltirilgan umumta'lim dasturlari va korreksion ishlarni amalga oshirish orqali ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy moslashtirishni amalga oshirish;
- o'quvchilarning ta'limdagi tenglik huquqini kafolatlash;
- jamiyatning va oilaning faol ishtirokida nogiron va sog'lom bolalarning ehtiyojlarini qondirish, ijtimoiy hayotga erta moslashtirish;
- imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarni oilalardan ajralmagan holda yashash huquqini ro'yobga chiqarish;
- jamiyatda imkoniyati cheklangan bolalar va o'smirlarga nisbatan do'stona va mehr-muhabbatli munosabatni shakllantirishdir.

Imkoniyati cheklangan bola ham barcha bolalardek bola hisoblanadi va u tan olinishi, hurmatga sazovor bo'lishiga haqli, shuning uchun ularni nuqsoni bilan atalishi nomaqbul hisoblanadi. Imkoniyati cheklangan bolalar normal rivojlanishdagi bolalar kabi topshiriq va vazifalarni tezlik bilan mukammal amalga oshira olmasalarda, ammo imkoniyat darajasida bajara oladilar.. Darhaqiqat, bu ta'lim tizimi oldidagi muammolarni hal etish oson kechmaydi. Ammo bu ta'lim tizimining nafli jihati juda ko'p ular sirasiga quyidagilar kiradi:

- Inklyuziv ta'lim qashshoqlik iskanjasidan qutilishga imkon beradi;
- Inklyuziv ta'lim barcha uchun ta'lim sifatini yaxshilaydi;
- Kamsitishlarni oldini oladi.

Maxsus yordamga muhtoj bolalarning asosiy muammolarini ular o'zlari yashab turgan muhitdan, oiladan uzoqda ta'lim tarbiya berish bilan hal qilib bo'lmaydi. Ammo bugungi kunda ham juda ko'plab bolalar turli xildagi sabablarga ko'ra ta'limdan chetda qolib ketmoqdalar. Inklyuziv ta'limga jalb qilishning tashkiliy, ilmiyuslubiy choralari ko'rib chiqish, ya'ni mutaxassislarni tayyorlash, malakasini oshirishga oid tadbirlarni ishlab chiqish lozim. Alohida yordamga muhtoj bolalarni umumta'lim muassasalariga jalb qilishning ikki asosiy omili bor:

Birinchidan, alohida ehtiyojga ega bo'lgan bolalar ham sog'lom bolalar bilan birgalikda o'zaro faoliyat ko'rsatishlari mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, maxsus ehtiyojli bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, sog'lom bolalar esa ijtimoiy adolat va tenglikning tan olinishi buyukligini, nogiron bolalarga nisbatan yanada mehribon va e'tibor bilan munosabatda bo'lishni his etadilar.

Ikkinchidan, nogiron bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan yonmayon o'qish, tarbiyalanish huquqiga ega ekanligi kafolatlanadi.

Alohida ehtiyojli bolalar ham sog'lom tengdoshlari bilan birgalikda o'z qobiliyati darajasida faoliyat ko'rsatish, ta'lim olishi, kasb-xunar o'rganishi va rivojlanishi mumkin. Inklyuziv ta'lim maqsadga muvofiq tarzda tashkil etilsa, maxsus yordamga muhtoj bolalar ijtimoiy tomondan himoyalanaдилar, ijtimoiy hayotda teng huquqliligini, o'z tengdoshlari bilan birga bilim olishlari mumkinligini his etadilar.

Umumta'lim maktablariga inklyuziv ta'limni joriy etishda sinf rahbari va o'qituvchilar asosiy paradigma vazifasini o'taydi. Chunki sinfga yangi bola yoki alohida ehtiyojli bola bo'lsa, sinfdagi o'quvchilar jamoasi o'qituvchi hattiharakatlariga qarab o'sha o'quvchiga munosabat bildiradi. Shu bois alohida ehtiyojli bolalarning oddiy sinflarda o'qitilishi o'qituvchiga yana bir ma'suliyat yuklaydi. O'qituvchining alohida ehtiyojli bolalarga bo'lgan samimiy munosabati

sinfidagi sog'lom bolalarga ham ijobiy ta'sirini o'tkazadi. O'quvchilarda nogiron insonlarga bo'lgan munosabat shakllanadi. Ularda nogiron shaxslarni jamiyatda ajratmaslik, bunday insonlar hayotda o'z o'rnilarini topishlari uchun ko'mak berish kabi insoniy fazilatlar shakllantiriladi. Inklyuziv ta'limga bo'lgan ehtiyoj uning jamiyatga va maxsus ehtiyojli bolalar uchun quyidagi naflari jihatlari mavjudligidan kelib chiqadi:

- inklyuziv ta'lim maxsus ehtiyojli bolalarga doimo o'z oilasi mahallasi va qarindosh-urug'lari davrasida bo'lishga imkon beradi;
- inklyuziv ta'lim barcha uchun, ta'lim sifatini yaxshilashga olib keladigan katalizator bo'lib xizmat qilishi mumkin;
- bolalarni oilasidan, o'yidan uzoqda bo'lgan internatlarga joylashtirish ularning o'yi, oilasi hamjamiyat hayotiga ishtirok etish huquqiga to'sqinlik qiladi;
- o'yidan, oilasidan, ota-ona mehridan uzoqda bo'lgan bola diydasi qattiq bo'lib o'sadi. Chunki oila tarbiyaning bosh markazidir.

Maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim muassasalariga qabul qilinishi o'quvchilarni yanada bolaga qaratilgan faolroq va ko'proq o'quvchilarni qamraydigan yangi o'qitish uslublarini ishlab chiqishga undaydi. Buning nafi esa hamma bolaga tegadi.

Umuman olganda, inklyuziv ta'limni O'zbekistonda joriy qilishning yana bir afzallik tomoni shundaki, maxsus ta'lim muassasalari mavjud bo'lmagan joylarda ham imkoniyati cheklangan bolalarni umumta'lim tizimiga to'liq jalb qilinishiga imkoniyat yaratiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, maktablarda inklyuziv ta'limni tashkil etish zamonaviy ta'lim tizimining muhim va ajralmas qismi hisoblanadi. Ushbu jarayon barcha o'quvchilar uchun teng imkoniyatlar yaratishga, ularning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim berishga xizmat qiladi. Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ehtiyojga ega bolalar uchun, balki barcha o'quvchilarning ijtimoiy va psixologik rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Inklyuziv ta'limni samarali tashkil etishda psixologik omillar alohida ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarning

o'zaro munosabatlari, sinfdagi psixologik muhit, o'qituvchining yondashuvi va ota-onalarning qo'llab-quvvatlashi bu jarayonning muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardir. Ayniqsa, ijobiy muhit yaratish, o'quvchilarni bag'rikenglik va hamkorlik ruhida tarbiyalash muhim vazifalardan biridir. Shu bilan birga, maktab psixologi inklyuziv ta'lim jarayonida muhim o'rin egallaydi. U o'quvchilarning moslashuviga yordam beradi, psixologik muammolarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqadi. O'qituvchi, psixolog va ota-onaning o'zaro hamkorligi orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish mumkin. Umuman olganda, inklyuziv ta'limni to'g'ri tashkil etish orqali har bir o'quvchining imkoniyatlarini ochish, ularning jamiyatga moslashuvini ta'minlash va sog'lom ijtimoiy muhit yaratish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslarning huquqlari to'g'risida"gi Qonuni.
3. Karimov I.A. "Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch". Toshkent.
4. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim tizimini rivojlantirishga oid asarlari va nutqlari.
5. Vygotskiy L.S. "Pedagogik psixologiya".
6. Rubinshteyn S.L. "Umumiy psixologiya asoslari".
7. Davletshin M.G. "Umumiy psixologiya".
8. G'oziyev E.G'. "Psixologiya".
9. Tursunov I., Nishonaliyev U. "Pedagogika".
10. Mahmudov K. "Maxsus pedagogika asoslari".
11. UNESCO materiallari: "Inclusive Education Guidelines".
12. Internet manbalari (pedagogik va psixologik maqolalar).